

Ofhæring, ofnæmi og veira

Jóhann Heiðar
Jóhannsson

Netfang:
johannhj@rsp.is

Um tillögugerð sína sagði **Vilmundur**: „Þótti mér nú sem valið stæði á milli orðanna vera og veira. Svo mjög sem ég hefði kosið hið fyrrnefnda orð vegna miklu nánari hljóðlíkingar, hafnaði ég því þó vegna lifandi sjúkdómsmerkingar þess, sem ég óttaðist að gæti valdi ruglingi.“

Sigurður Pétursson, gerlafræðingur, hafði þetta að segja um nýyrði Vilmundar: „Nafnið *veira* hefur líka verið notað á þennan lífveruflokk í íslensku máli, en hefur ekkert fram yfir orðið vírus nema tilgerðina. Orðið vírus fer vel í málinu og beygist eins og prímus.“

Vilmundur tók þó heitið **veira** í notkun en varð síðar fyrir sárum vonbrigðum þegar hann bar tillögu sína undir aldavin sinn **Halldór Halldórsson**, dósent, og fékk svar málræktarmannsins og nýyrðasafnarans: „Við ætlum að kalla það *víru*.“

Hirsutism

Guðmundur Arason, kvensjúkdómalæknir, hafði samband og óskaði eftir umfjöllun um fræðiheitið **hirsutism**. Hann var að þýða erlenda texta fyrir sjúklinga sína og líkaði ekki það heiti sem Íðorðasafn lækna birtir, **ofloðna**.

Hirsutus er latneskt lýsingarorð sem merkir annars vegar: *loðinn*, *stríðhæður*, *úfínn*, og hins vegar: *grófur*, *ófágaður*. Latneska viðskeytið **-ismus** er talið komið úr grísku, af **-ismos**, og birtist í ensku sem **-ism**. Það er, samkvæmt læknisfræðiorðabók Stedmans, oft notað í samsettum heitum þegar á ferðinni er: *1. læknisfræðilegt fyrirbæri eða sjúkdómur sem stafar af eða felur í sér sértækt ástand. 2. ástundun, iðkun, kenning.*

Hirsutismus ætti samkvæmt þessu að vera læknisfræðilegur kvilli eða sjúkdómur sem hefur í för með sér afbrigðilegan hárvöxt. Flestar tiltækar læknisfræðiorðabækur gefa til kynna að hirsutismus vísi fyrst og fremst í *karlmannlegan hárvöxt og háradreifingu hjá konum*. Þó er stundum tilgreint að heitið geti einnig átt við um óeðlilegan hárvöxt hjá börnum og fullorðnum af völdum hormóna eða lyfja.

Oft er vísað í heitið **hypertrichosis** til samanburðar, en sjaldnast er þó gefið til kynna að um algjört samheiti sé að ræða. Eitt orðasafnið lýsir fyrirbærinu einfaldlega þannig að heitið hypertrichosis sé notað um *aukinn hárvöxt, almenn tæða staðbundin*. Íðorðasafnið birtir samsetninguna *ofvöxtur hárs* sem þýðingu á **hypertrichosis** og *gisið hár* sem þýðingu á **hypotrichosis**. Ef til vill er ástæða til að geta þess hér að **trichosis** er grískt heiti sem er stundum notað í samsetningum um sjúklegt ástand eða sjúkdóm í hári. Upprunalega gríska heitið á hári er **thrix**, en latneska heitið er **pilus**.

Ofhæring

Í sjúkdómaskránni ICD-10 hafa verið tekin upp heitin **ofhæring** og **vanhæring**. Sé ekki sérstök ástæða til að aðgreina **hirsutismus** og **hypertrichosis** getur **ofhæring** dugað fyrir bæði. Guðmundur getur því sagt sjúklingum sínum að ofhæring geti fylgt tiltekinni hormónameðferð. Ef beita þarf sérstakri nákvæmni, má greina frá því að **karlhæring** geti látið á sér bera í stað venjulegrar kvenhæringar.

Atopia

Björn Árdal, barnalæknir, hefur lengi knúið á með beiðni um að fundið verði lipurt íslenskt heiti á því sem **atopia** nefnist á latínu. Orðabók Stedmans segir svo frá: *Arfgengt ofnæmisástand gagnvart ofnæmisvökum í umhverfi. Ofnæmisviðbragð af tegund I fylgir framleiðslu á IgE mótefnum og fram geta komið astma, frjónæmi (hay fever) eða húðbólga (atopic dermatitis).*

Orðið er samsett úr hinu neitandi forskeyti **a-** og orðhlutanum **top-** sem kominn er úr grísku, af orðinu **topos** sem sagt er merkja **staður** eða **svæði**. Viðskeytið **-ia** er hér notað, eins og í mörgum öðrum læknisfræðilegum heitum af grískum uppruna, til að fullgera heiti sem tákna sjúklegt ástand. Eftir uppflettingar og orðarakningar í ýmsum orðabókum varð niðurstaðan sú að upprunalega merkingin á **atopia** gæti hafa verið *eithvað sem er undarlegt, framandi, skrýtið eða ókunnugt*.

Hvað er nú til ráða? Íðorðasafn lækna kemur ekki að gagni því að báðum heitunum nafnorðinu **atopy** og lýsingarorðinu **atopic** fylgja einungis spurningarmerki (?). Engin íslensk heiti hafa því fundist meðan ritsafnið var í smíðum. Síðan hefur að vísu verið skráð heitið **bráðaofnæmishneigð**. „Bráðaofnæmi“ á við um ofnæmi af tegund I og „hneigð“ vísar í þá tilhneigingu þessara einstaklinga til að sýna ofnæmisviðbragð. Óskað er eftir aðstoð við að finna íslenskt heiti sem nálgast það að vera eins lipurt og það latneska.

Veira

Undirritaður telur sig í vaxandi mæli verða varan við það að ákafir fréttamenn gleymi því ágæta heiti **veira** í stað latneska heitisins **vírus**. Einn heyrðist meira að segja tala um „víru“ í beljandi lýsingu á skelfilegum sjúkdómsfaraldri sem yfir okkur gæti dunið á næstu vikum. Það er sorglegt ef þetta góða heiti, veira, tapast í flumbrugangi síbyljunnar.

Læknisfræðiorðabók Stedmans skilgreinir veirur þannig: *flokkur smitvera sem komast í gegnum síur sem stöðva bakteríur, sjást venjulega ekki í ljósmásjá, skortir óháð efnaskipti og geta ekki vaxið eða fjölgað sér utan lifandi frumna*. Til gamans má geta þess að ein latneska orðabókin birtir orðin *slím*, *eitur*, *sterk lykt* og *selta* til að þýða orðið vírus.

Söguna um tilurð heitisins **veira** má lesa í ritsafni Vilmundar Jónssonar, fyrrum landlæknis, Með hug og orði, og birtist hún þar í grein frá 1955 sem hann nefndi Vörn fyrir veiru, sjá ramma.